

પ્રવચન નં. ૧૨૩ ગાથા - ૪૯ તા.૩૧/૧૦/૭૮ મંગળવાર આસો વદ અમાસ

આજે દિવાળીનો દિવસ છે. ભગવાન મહાવીર પરમાત્માને આજે પૂર્ણ આનંદની પર્યાય પ્રગટ થઈ હતી. પહેલાં પણ અનંતગુણમાં જે પ્રતિજીવી ગુણનો વિકાર હતો એનો પણ નાશ કરીને આજ મોક્ષ પધાર્યા છે. જેને અનંત અનંત આનંદ, શાંતિ, જ્ઞાન (સર્વગુણોની) સિદ્ધપદની પર્યાય પ્રાપ્ત થઈ, ચૌદમે ગુણસ્થાને હતા ત્યાં સુધી હજી ઉદયભાવ હતો, ત્યાં સુધી તો હજી સાંસારિક કહેવામાં આવતા હતાં. આહાહાહા !

(શ્રોતા:- ચૌદમા ગુણસ્થાને પણ અસિદ્ધ ?) પ્રતિજીવી જેટલા પોતાનામાં ગુણ છે અનંતાઅનંત બધાની પૂર્ણ પર્યાય પ્રગટ થાય અને પ્રાપ્ત થાય એનું નામ મોક્ષ અને સિદ્ધપદ, પ્રભુ કહેવાય છે. અનાદિ સંસાર (પર્યાયનો) અંત કર્યો અને સિદ્ધપદની શરુઆત કરી. સાદી અનંત અનંત સમાધિ સુખમાં ! એ મોક્ષનો દિવસ છે આજે, ખરેખર તો દિવાળી છે. (દિવાળી

એટલે) ખરેખર તો દિવસ જેણે વાળ્યા - જેની જેણે આત્માની દશા પૂર્ણ પ્રગટ કરી, એને અહીં દિવાળી કહેવામાં આવે છે.

સમયસાર, (ટીકાના) શબ્દમાં આવ્યું છે ને ! ચાર બોલ (હવે) પાંચમો બોલ, જરી ટૂંકું ટૂંકું કરીને લઈએ અને પછી અવ્યક્તના બોલ પર જઈએ.

પાંચમો બોલ છે. આત્મા જે છે એ શબ્દની પર્યાયનો કરવાવાળો નથી. અવાજ જે છે એ પુદ્ગલની પર્યાય છે તો આ આત્મા એનો કરવાવાળો નથી પણ એની દ્રવ્યેન્દ્રિયનો સ્વામી નથી અને (દ્રવ્યેન્દ્રિયથી) સાંભળવાવાળો પણ નથી. અને ભાવેન્દ્રિયથી પણ સાંભળવાવાળો નથી. આવો આત્મા ! ખબર નહીં શું ચીજ છે ? આ ચાર બોલ તો આવી ગયા (છે.)

આ પાંચમો બોલ - સકલ વિષયોમાં વિશેષોરૂપમાં સાધારણ જગતમાં જેટલા વિષયો છે એને ભગવાનનો આત્મા જ્ઞાનસાધારણ (હોવાથી) બધાને જાણનારો એક છે. અમુકને જાણે અને અમુકને ન જાણે એવું નથી. અત્યારે હોં વર્તમાન ! સકલ વિષયોના વિશેષોમાં સાધારણ એવા એક જ સાધારણ સંવેદન પરિણામ (તેનો સ્વભાવ હોવાથી) તેનો સ્વભાવ જાણવું - દેખવું એકલો સ્વભાવ તેનો આત્માનો (આવું) સમ્યગ્દર્શનમાં પ્રતીત કરવી એનું નામ ધરમની પહેલી સીડી કહેવામાં આવે છે. આ પાંચમો બોલ, આ (આત્મા) આવો થઈને શબ્દને સાંભળતો નથી.

હવે, તેને સમસ્ત જ્ઞેયોનું જ્ઞાન થાય છે, સમસ્ત જ્ઞેયોનું જ્ઞાન થાય છે. ભગવાન આત્મા પણ જ્ઞાન છે, સર્વ જ્ઞેયનું જ્ઞાન કરે છે, કોઈ જ્ઞેયને બનાવે નહીં અને (કોઈ) જ્ઞેયને પોતાનામાં લાવે નહીં અને (સર્વ) જ્ઞેયનું જ્ઞાન થાય છે, તો જ્ઞેયરૂપ થઈને જ્ઞાન થાય છે એવું નથી. આવો માર્ગ છે. સકલ જ્ઞેયના તાદાત્મ્યનો નિષેધ હોવાથી શબ્દની પર્યાયને જાણે છે, આત્મા અત્યારે છતાં શબ્દની પર્યાયમાં (જ્ઞાન) તાદાત્મ્ય નથી - એકરૂપ નથી. એને અહીંયા આત્મા કહેવામાં આવે છે. આ છઠ્ઠો બોલ છે. આ પ્રકારે શબ્દના પ્રકાર (છ બોલ) થયાં.

આહા ! (હવે) અનિર્દિષ્ટ સંસ્થાન (વિશેષણ સમજાવે છે.)

(૧. પુદ્ગલદ્રવ્ય વડે રચાયેલું જે શરીર તેના સંસ્થાન (આકાર) થી જીવને સંસ્થાનવાળો કહી શકાતો નથી માટે જીવ અનિર્દિષ્ટ સંસ્થાન છે.)

આ આત્મા જે છે, આત્મા અંદર ! વર્તમાન હોં ! એ પુદ્ગલદ્રવ્ય રચિત શરીર - આ શરીર પુદ્ગલદ્રવ્યથી રચાયેલ છે, જડ - માટી - આ ધૂળ છે, માટી - પુદ્ગલ છે. આ પુદ્ગલથી રચાયેલ શરીર છે. તેથી જીવને સંસ્થાનવાળો કહેવામાં આવતો નથી. શરીરના આકારને કારણે તે તો જડનો આકાર છે તેથી એને આત્માનો આકાર એ છે એમ કહેવામાં આવતું નથી. શરીરના આકારથી ભિન્ન ભગવાન છે. શરીરની પર્યાય જડ છે, ભગવાન આત્મા અંદર જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. એનો આકાર છે પણ શરીરનો આકાર છે એ એનો (આત્માનો) આકાર છે એવું નથી. પ્રદેશત્વગુણ છે ને તો (આત્માને) આકાર તો છે. આકરી વાત બહુ !

આકાશ નામનો (અરૂપી) પદાર્થ છે, એનો અંત નથી તો પણ એનો (ય) આકાર તો છે. શું કીધું ? કહે છે એમ ભગવાન આત્મા અનંત અનંત ગુણનો પિંડપ્રભુ એ શરીરથી તો ભિન્ન છે, કર્મથી ભિન્ન છે અત્યારે, અને દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના ભાવ - પુણ્યપાપના ભાવ

એનાથી પણ આ (ભગવાન આત્મા) ભિન્ન છે. એનાથી તો ભિન્ન છે પણ શરીરના આકારથી પણ ભિન્ન છે. એક બોલ - (જુઓ ટીકામાં) અહીં છે, એટલા માટે જીવને સંસ્થાનવાળો કહી શકાતો નથી.

(૨) પોતાના નિયત સ્વભાવથી અનિયત સંસ્થાનવાળા અનંત શરીરોમાં રહે છે માટે અનિર્દિષ્ટ સંસ્થાન છે.)

આહા ! પોતાના નિયત સ્વભાવથી - ભગવાન આત્મા નિયત (સ્વભાવી) અસંખ્યપ્રદેશી જે પોતાનો નિયત સ્વભાવ આકાર છે. એ (આત્મા) અનિયત સંસ્થાનને અનુસરીને રહે છે. જેને એકરૂપ આકાર છે એવો અનંત અનંત શરીરમાં રહે છે છતાંય જે નિયત, એને કોઈ સંસ્થાન ન હોય. અનંત શરીરમાં હોય તો પણ સંસ્થાન શરીર આત્મામાં છે એમ કહેવામાં આવતું નથી, એ તો અનિર્દિષ્ટ સંસ્થાન છે. સમ્યગ્દષ્ટિને શરીરનો આકાર તે આત્માનો આકાર એવું ભાસતું નથી. ધર્મી જીવ - ધર્મ કરવાવાળા ધર્મીજીવને શરીરનો આકાર તે મારો આકાર છે એવું ભાસતું નથી, એને (ધર્મીને) મારામાં પુણ્ય - પાપ (ભાવકર્મ) છે એવું પણ ભાસતું નથી. હું તો પુણ્ય - પાપને શરીરના આકારથી જુદો છું. બે બોલ થયા.

(૩) સંસ્થાન નામકર્મનો વિપાક (ફળ) પુદ્ગલોમાં જ કહેવામાં આવે છે (તેથી તેના નિમિત્તથી પણ આકાર નથી) માટે અનિર્દિષ્ટસંસ્થાન છે.

(૪) જુદાં જુદાં સંસ્થાનરૂપે પરિણમેલી સમસ્ત વસ્તુઓનાં સ્વરૂપ સાથે જેની સ્વાભાવિક સંવેદનશક્તિ સંબંધિત (અર્થાત્ તદાકાર) છે એવો હોવા છતાં પણ જેને સમસ્ત લોકના મિલાપથી (સંબંધથી) રહિત નિર્મળ (જ્ઞાનમાત્ર) અનુભૂતિ થઈ રહી છે. એવો હોવાથી પોતે અત્યંતપણે સંસ્થાન વિનાનો છે માટે અનિર્દિષ્ટ સંસ્થાન છે.

(શું કહે છે ?) જુદાં જુદાં સંસ્થાનરૂપે પરિણમેલી સમસ્ત વસ્તુઓનાં સ્વરૂપની સાથે (એટલે કે) અનેક આકારવાળી ચીજો છે એને જાણે છે, જાણવા છતાં પણ પરના આકારના સંબંધથી (મિલાપથી) રહિત છે. (જુઓને !) આ આકાર છે - પુસ્તકનો આકાર છે, અનેક આકારો છે એ બધા આકારોને આત્મા જાણે છે, પણ પરના આકારોથી મિલાપ - સંબંધ નથી. આવા આત્માનો અંદરમાં અનુભવ થવો, એનું નામ સમ્યગ્દર્શન ધરમની પહેલી સીડી છે. આહાહાહા !

સંસ્થાન નામકર્મનો વિપાક (ફળ) પુદ્ગલોમાં જ કહેવામાં આવે છે. આ એક આકારમાં કહી દીધું - આ કરમ જે નામકર્મ થયું તો એ શરીરમાં આવ્યું છે, આત્મામાં તો એ છે નહીં. સંસ્થાન (આકાર) થી પરિણમિત સમસ્ત વસ્તુનો એ રૂપ નહીં. ચાર જ (બોલ છે.) આ ચાર હેતુથી સર્વથા અનિર્દિષ્ટ સંસ્થાન છે (આમ ચાર હેતુથી સંસ્થાનનો નિષેધ કહ્યો.)

હવે, 'અવ્યક્ત' (વિશેષણ) - જાણવાની મહા ચીજ છે. ભગવાન આત્મા અંદર જે છે આત્મા, એ છ દ્રવ્યસ્વરૂપ લોક (૧) છ દ્રવ્ય સ્વરૂપ લોક જે જ્ઞેય છે અને વ્યક્ત છે તેનાથી જીવ અન્ય છે માટે અવ્યક્ત છે.)

આ જગતમાં ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે છ દ્રવ્ય જોયા છે. (તેમાં) અનંત આત્માઓ, અનંત પરમાણુઓ, અસંખ્ય કાલાણુઓ, એક ધર્માસ્તિ (કાય) એક અધર્માસ્તિ (કાય) અને એક આકાશ, એ છ દ્રવ્યસ્વરૂપ જે લોક છે. એ તો જ્ઞેય છે. અનંત સિદ્ધો પણ જ્ઞાનમાં પર જ્ઞેય

છે. (જ્ઞેય છે એ) વ્યક્ત છે - બાહ્ય છે. એનાથી જીવ (દ્રવ્ય) અન્ય છે. છ દ્રવ્યસ્વરૂપ લોકથી તો ભગવાન આત્મા અન્ય (જુદો) છે. શું કહે છે ? સાંભળો, સૂક્ષ્મ વાત છે ભાઈ !

છ દ્રવ્યસ્વરૂપ લોક જે છે. એક બાજુ આખો લોક ને અલોક એ જ્ઞેય છે અને વ્યક્ત છે પોતાનાથી (આત્માથી) પર, એનાથી ભગવાન આત્મા અવ્યક્ત છે (અર્થાત્) એનાથી (લોકથી) ભિન્ન છે. ધર્મદાસ ક્ષુલ્લકે (કહ્યું છે કે) સપ્તમ થઈ જાય છે. એવું કહ્યું ! ઝીણી વાત છે ભાઈ ! આ આત્મા સપ્તમ (સાતમું દ્રવ્ય) થઈ જાય છે. છ દ્રવ્ય છે તો (આત્મા) છ દ્રવ્યમાં જ છે, પણ છ દ્રવ્ય જે છે. અનંતસિદ્ધ, અનંતનિગોદ, અનંતપરમાણુંના સ્કંધ (આદિ) એ બધા જ્ઞાનના પરજ્ઞેય છે, એક વાત. અને પોતાનાથી (આત્માથી) બાહ્ય ચીજ છે, માટે વ્યક્ત છે, બે વાત પણ એનાથી ભગવાન આત્મા અત્યારે - હાલ ભિન્ન છે.

જીવ અન્ય (જુદો) છે એ છ દ્રવ્યસ્વરૂપ જે લોક જે જ્ઞેય છે - જે બાહ્ય છે - પ્રગટ એથી ભગવાન આત્મા ભિન્ન છે. એવા આત્માની દૈષ્ટિ, અનુભવ થવો એનું નામ ધર્મની પહેલી સીડી સમ્યગ્દર્શન છે. આહાહા ! સમજાણું કાંઈ ?

બાકી તો... વ્રત, તપ, ભક્તિ, પૂજા ને યાત્રા કરે એ કોઈ ધર્મ નથી, એ તો શુભભાવ છે રાગ. સમજાણું કાંઈ ? એક તરફ રામ અને એક તરફ ગામ એક તરફ રામ (એટલે) ભગવાન આત્મા જ્ઞાયક સ્વભાવથી ભયો પડ્યો છે પ્રભુ ! (અને) એક તરફ ગામ નામ જ્ઞેય - અનંત સિદ્ધો, અનંત નિગોદ આદિ છ દ્રવ્ય સ્વરૂપ (આખો લોક !) એ આત્માનું - જ્ઞાયકનું પરજ્ઞેય છે, અને પર - વ્યક્ત છે, એનાથી ભગવાન (આત્મા) તો ભિન્ન છે. એ જ્ઞેયોથી - વ્યક્તથી આત્મા સ્વજ્ઞેય અને સ્વ, પરથી (જ્ઞેયોથી) ભિન્ન અવ્યક્ત ! આવું સ્વરૂપ છે એનું (આત્માનું) છ દ્રવ્ય સ્વરૂપ જ્ઞેય, એનાથી ભિન્ન જ્ઞાયક ! છ દ્રવ્યસ્વરૂપ વ્યક્ત છે એનાથી ભિન્ન અવ્યક્ત (આત્મા) ! આહાહાહા !

એવા દ્રવ્યનો આશ્રય લઈને સમ્યગ્દર્શન થાય છે. એ સપ્તમદ્રવ્ય (સ્વરૂપ) આત્મા પરથી ભિન્ન છે (એની અનુભૂતિ થાય) ત્યારે તેનાં ભવનો અંત આવે છે. બાકી તો લાખ ક્રિયા-કાંડ કરે પૂજાને ભક્તિ, દયાને દાન, વ્રત ને જાત્રા એથી કાંઈ ભવનો અંત થતો નથી. એ શુભભાવ પોતે ભવસ્વરૂપ છે. આવી વાતું આકરી જગતને !

અહીંયા તો ભગવાન આત્મા (ને) અનંતા સિદ્ધો પણ જ્ઞેય છે અને આત્મા એને જાણવાવાળો ભિન્ન છે. અનંત અનંત પંચપરમેષ્ઠિ જે ત્રિકાળી છે, ત્રિકાળી જે અરિહંતો - ભૂત (કાલમાં) જે થઈ ગયા, વર્તમાનમાં છે અને ભવિષ્યમાં થશે, એ બધા અરિહંતો, એ સર્વ જ્ઞાયકમાં જ્ઞેય તરીકે ભિન્ન છે. એમ અનંતા સિદ્ધો થઈ ગયા, વર્તમાનમાં છે અને ભવિષ્યમાં થશે - એ ત્રિકાલી સિદ્ધો જે છે એ પોતાના આત્માને પરજ્ઞેય તરીકે છે - જ્ઞાન કરવા લાયક છે. (સર્વનું) પોતાના જ્ઞાનમાં જ્ઞાન થાય છે તો તે રૂપે આત્મા થઈ જાય છે એમ નથી.

છ દ્રવ્યની વ્યવસ્થા આત્મા કરી શકે - મંદિરો બનાવી શકે - શાસ્ત્ર બનાવી શકે, એ વસ્તુમાં છે નહીં, એ આત્મામાં છે નહીં.... બનાવે છે તો ? બનાવી શક્તા તો નથી પણ એ ચીજ પોતાનામાં - પોતાનાથી પરજ્ઞેય તરીકે છે મોજૂદ છે. પોતાનો ભગવાન (આત્મા) તો જ્ઞાનસ્વરૂપ ચૈતન્યમૂર્તિ પ્રભુ પોતાનામાં રહીને અનંત જ્ઞેયોને જાણવાનો પોતાનો સ્વભાવ

હોવાથી, સ્વપરપ્રકાશક જ્ઞાનનો સ્વભાવ હોવાથી જાણે છે. ઝીણી વાત છે ભાઈ !

જૈનદર્શનનું વાસ્તવિક તત્ત્વ સમજવું એ તો અલૌકિક વાત છે. એ આંહી કહે છે, ભગવાન આત્મા - પોતાની પર્યાયનું લક્ષ દ્રવ્ય ઉપર જાય છે ત્યારે તેને છ દ્રવ્યનું જ્ઞેયથી પણ પોતે ભિન્ન માલૂમ પડે છે અને જે દ્રવ્ય જે વ્યક્ત છે એનાથી પણ મારી ચીજ (સ્વાત્મા) અવ્યક્ત (એટલે) જ્ઞેય પર્યાયમાં આવ્યા નથી. એ અપેક્ષાથી અવ્યક્ત (આત્માને કહે છે) પણ વસ્તુ તરીકે વ્યક્ત પ્રગટ છે.

એવો જે ભગવાન (આત્મા) અંદર ચૈતન્ય પરમાત્મસ્વરૂપ વર્તમાનમાં હું છું એ તરફની દૈષ્ટિ કરી તો આત્મા પરથી (જ્ઞેયથી) ભિન્ન થઈ ગયો ! સપ્તમ (સાતમો) થઈ ગયો. ધર્મદાસ ક્ષુલ્લકે એમ લખ્યું છે નામ નથી લખ્યું પણ એનો અર્થ અહીંથી કાઢ્યો છે.

ભગવાન આત્મામાં રાગાદિભાવ થાય છે એ પણ છ દ્રવ્યમાં છે, દયા - દાન - વ્રત - ભક્તિના ભાવ થાય છે એ પોતાના આત્મામાં આવતા નથી, એ તો પરમાં આવે છે એ જ્ઞેય તરીકે છે. એને જાણવાવાળો જ્ઞાયક, જ્ઞેયથી ભિન્ન છે, એક વાત ! અને રાગ આદિ પરપદાર્થ વ્યક્ત છે. બાહ્ય છે - પ્રગટ છે, એનાથી ભગવાન આત્મા અવ્યક્ત નામ પર્યાયમાં - બાહ્યમાં આવ્યો નથી. બાહ્યમાં આવ્યો નથી (એટલે કે) પર્યાયમાં આવ્યો નથી. (આ) એક બોલ સમજવો કઠણ છે ભાઈ ?

એવો જ ભગવાન આત્મા એવો, એની અંતરમાં દૈષ્ટિ કરવી અને પર્યાયમાં જે (નિર્વિકલ્પ) આનંદનો અનુભવ થવો એ વ્યક્ત (નામ પ્રગટ) છે. એને પણ જ્ઞેય તરીકે જાણવું.... દ્રવ્ય તો એને પણ જાણવાલાયક નહીં, ભિન્ન છે. પોતાની પર્યાયમાં સમ્યક્દર્શન - જ્ઞાનાદિ થયા, પોતાના ચૈતન્ય (દ્રવ્યના) અવલંબનથી તો એને પણ પર્યાયને જ્ઞેય તરીકે જાણીને, આત્મા જ્ઞાતા છે. ઝીણી વાત છે ભાઈ !

આ દિવાળીનો દિવસ છે આજે ભાઈ ! ભગવાન (મહાવીર સ્વામી) મોક્ષ પધાર્યા છે આજ. પ્રભુ ! તારી ચીજ (આત્મદ્રવ્ય) જે અંદર છે એને ત્રિલોકનો નાથ એમ ફરમાવે છે - સંતો કહે છે એ એની જ વાત કરે છે ભગવાન ! તારું જે જ્ઞાયકસ્વરૂપ જે પ્રભુ છે. આહાહા ! સમજાણું કાંઈ... ?

એ પરથી - જ્ઞેયથી (ભિન્ન), જ્ઞાન કરવાવાળો ભિન્ન રહીને પોતાનામાં, એનાં કારણથી નહીં, પોતાનામાં પોતાના કારણથી સ્વપરપ્રકાશક જ્ઞાન કરવાવાળો એ આત્મા, પરથી તદ્દન ભિન્ન છે. સમજાણું કાંઈ... ? ઝીણી વાત છે ભાઈ ! લોકોએ તો કંઈ (કંઈ) બહાર દયા, દાન, વ્રત, પૂજા, જાત્રામાં ધર્મ માની લીધો છે, એને ધર્મ માનવો એ તો મિથ્યાત્વ - અજ્ઞાન છે. આત્મા એવો છે જ નહીં.

આત્મા તો એ રાગાદિ પરિણામ (અને) છ દ્રવ્યમાં જાય છે (પર) જ્ઞેય તરીકે જાય છે. અને એ રાગાદિ ભાવ છે એ ભગવાન (આત્માથી) બાહ્યમાં પ્રગટ છે-બાહ્યમાં પ્રગટ છે. ભગવાન આત્મા અંતરમાં અત્યારે રાગના જ્ઞેયથી ભિન્ન છે અને રાગ પ્રગટ છે એનાથી પણ ભિન્ન છે. બાહ્ય પદાર્થની પ્રસિદ્ધિ દેખાય છે, રાગ આદિ દયા આદિ, વ્યવહાર રત્નત્રય આદિ જે બાહ્ય પદાર્થની પ્રસિદ્ધિ દેખાય છે, એ જ્ઞેયથી ભગવાન (આત્મા તો) જ્ઞાયક પ્રસિદ્ધ ભિન્ન છે.

રાગાદિ બાહ્ય પદાર્થ, અનંત સિદ્ધો છે, અનંત પરમેષ્ઠિ છે, એ વ્યક્ત છે. વ્યક્ત નામ પ્રગટ બાહ્ય છે. અને આ આત્મા તે અપ્રગટ બાહ્ય ચીજથી અને અવ્યક્ત નામ એમાં (પર્યાયમાં) આવ્યો નથી. પર્યાયમાં આવ્યો નથી. એમાં આવ્યો નથી માટે અવ્યક્ત કહે છે (પરંતુ) પોતાની અપેક્ષાએ વ્યક્ત (પ્રગટ) છે. ઝીણી વાત બાપુ ! વીતરાગ પરમેશ્વર એમણે આત્મા કહ્યો, એમણે કોને (આત્મા) કહ્યો ? સમજાણું કાંઈ ?

“પ્રભુ તુમ જાણગ રીતિ, પ્રભુ તુમ જાણગ રીતિ” “સૌ જગત દેખતા હો લાલ” – હે નાથ ! આપ સૌ જગતને દેખો છો. “નિજ સત્તાએ શુદ્ધ” – પોતાનું હોવાપણું ભગવાન આત્માનું, એને તો આપ હે નાથ ! શુદ્ધ (સત્તા) તરીકે – જ્ઞાયક તરીકે – પરજ્ઞેયના જાણવાવાળા તરીકે – વ્યક્ત ને પ્રગટ (બાહ્યથી) ભિન્ન અવ્યક્ત તરીકે, પરની અપેક્ષા વિનાના એવા અવ્યક્ત તરીકે આપ (હે સર્વજ્ઞ) આત્માને દેખો છો, એમ જ અમે દેખીએ ત્યારે આત્મા દેખ્યો ને સમ્યગ્દર્શન થશે. સમજાણું ?

ભગવાન (સર્વજ્ઞ – તીર્થંકર) જેમ દેખે છે પ્રભુ આત્માને, એ પૂર્ણાનંદનો નાથ, પરજ્ઞેયથી ભિન્ન – વ્યક્તથી ભિન્ન અવ્યક્ત છે. બાહ્યમાં આવ્યો જ નથી. સર્વજ્ઞ આદિ (જે જે) પદાર્થ છે એમાં એક આત્મા આવ્યો નથી, અરે ! પોતાની એક સમયની પર્યાય જે છે એમાં પણ આત્મા આવ્યો નથી ! એવો ભગવાન આત્મા જે ધ્રુવ ચૈતન્ય (બિમ્બ) છે. એને અહીં પરની પ્રસિદ્ધિની અપેક્ષાથી અપ્રસિદ્ધ – અવ્યક્ત એમ કહેવામાં આવ્યું છે. બહુ સૂક્ષ્મ છે. સમજાણું કાંઈ ?

જયસેનાચાર્યે આનો અર્થ બીજો કર્યો છે જરી, આ અમૃતચંદ્રાચાર્યનો અર્થ છે. જયસેનાચાર્યે અવ્યક્ત એટલે મનના વિષય જે રાગાદિ – ક્રોધાદિ છે એનાથી ભિન્ન સૂક્ષ્મ – અતિસૂક્ષ્મ છે. મનના વિષય રાગ આદિ છે. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, જાત્રા (આદિના ભાવ) એ મનના વિષય છે. એ આત્માના વિષય છે નહીં. તો એ સ્થૂલનો વિષય છે. એનાથી ભિન્ન ભગવાન (આત્મા) અંદર અતિસૂક્ષ્મ છે. એ (અતિસૂક્ષ્મ) મનથી પણ જાણવામાં આવતું નથી. વિકલ્પથી પણ જાણવામાં આવે નહીં, દેવ, ગુરુ ને શાસ્ત્રની મદદથી પણ જાણવામાં આવે નહીં. સમજાણું કાંઈ... ?

‘અકિંચિત્કર’ કહે છે, કહ્યું હતું ને ! બંધ અધિકારમાં (સમયસાર ગાથા-૨૬૭ ભાવાર્થ : – જે હેતુ કાંઈ પણ ન કરે તે અકિંચિત્કર કહેવાય છે.) એમ કે બીજો બીજાને બંધ કરાવી ઘે – બીજાને મોક્ષ કરાવી ઘે ! શી રીતે કરાવી ઘે ? એને બંધ તો એની દશાથી – અધ્યવસાનથી અજ્ઞાનદશાથી બંધ થાય છે. અને એની વીતરાગદશાથી એનો મોક્ષ થાય છે, તું શું કરી શકે છે પરની (દશાને) ? પરનું કરવામાં તો હું અકિંચિત્કર છું એવો પાઠ છે. સંસ્કૃત ટીકામાં ૨૬૭ ગાથા બંધ અધિકારની. તું બીજાને મોક્ષ કરાવી દે છે ? બીજાને સમ્યગ્દર્શન કરાવી દે છે ? બીજાને સમ્યગ્જ્ઞાન કરાવી દે છે ? બીજાને (સમ્યક્) ચારિત્ર કરાવી દે છે ? એ વાત બિલકુલ જૂઠી છે.

બીજાને સમ્યગ્જ્ઞાન તું કરાવી દે છે, ઉપદેશ દ્વારા જ્ઞાન થાય છે કે નહીં એને ઉપદેશથી જાણવામાં જે આવે છે જ્ઞાન ! જ્ઞાનની પર્યાય તો પોતાથી પર્યાય થાય છે, શબ્દ સાંભળ્યા માટે થઈ એમ છે નહીં. અને એ પર્યાય પણ સમ્યગ્જ્ઞાન નથી. એ (શબ્દજ્ઞાન) બાહ્યમાં જાય છે – વ્યક્તમાં જાય છે, અને જ્ઞેયમાં જાય છે. શાસ્ત્રનું જ્ઞાન અને સાંભળવાથી પોતાની પર્યાયમાં

પોતાના ઉપાદાનથી જે જ્ઞાન થયું તે પરજોયમાં જાય છે. આવી વાત છે. (શ્રોતા:- આ પ્રવચન થાય છે એ શું છે ?) પ્રવચન જડની ભાષા છે આ કોણ કરે પ્રવચન ? (શ્રોતા:- સાંભળે તો ખરાને) સાંભળે કોણ ? એ તો પહેલાં ના પાડી, એ શબ્દોમાં એ દ્રવ્યેન્દ્રિય જે જડ છે એનો સ્વામી આત્મા નહીં, આત્માએ એ કર્યું નથી. (એ શબ્દોને) જે દ્રવ્યેન્દ્રિયથી જાણે અને માને ? અને ભાવેન્દ્રિય જે અંદર છે જે જ્ઞાનનો પર્યાય શબ્દને જાણે એવી ભાવેન્દ્રિય, તો ભાવેન્દ્રિયનો સ્વામી આત્મા નહીં. ભાવેન્દ્રિય એનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ નહીં. ત્રિકાળી જ્ઞાયક સ્વભાવની અપેક્ષાથી ભાવેન્દ્રિય એનો વાસ્તવિક સ્વભાવ જ નથી, તો ભાવેન્દ્રિયથી જાણે છે એવું છે નહીં. જુઓ ! આ દિવાળી ! તો ભાવેન્દ્રિયથી જાણે છે એ પણ નહીં. આહાહા ! સમજાણું કાંઈ... ?

લોકો કંઈક કંઈક માનીને બેસી ગયા છે, આપણે કંઈક ધર્મ સમજ્યાં ને ધર્મ કરીએ છીએ ! બાપુ, જૈન ધર્મની પદ્ધતિ એ કોઈ અલૌકિક છે. પદ્ધતિ એટલે રીત (રીત એટલે) વિધિ... આહાહાહા !

અહીં એ કહે છે, છ દ્રવ્યસ્વરૂપ લોક ! જુઓ, વસ્તુ - દ્રવ્ય છ છે જગતમાં. શ્વેતાંબરે છ દ્રવ્ય માન્યા નથી, ભાઈ ! એણે તો પાંચદ્રવ્ય જ માન્યા, કાળદ્રવ્ય તો માન્યું નથી. તો હજી તો એની છ દ્રવ્યસ્વરૂપ (લોક) જોય છે એમાં ય એની ભૂલ ! ઝીણી વાત છે.

છ દ્રવ્યસ્વરૂપ લોક (વિશ્વ), અનંત આત્માઓ, અનંત પરમાણુંઓ, અસંખ્ય કાલાણુઓ, એક ધર્માસ્તિ, એક અધર્માસ્તિ ને એક આકાશ વ્યાપક સર્વવ્યાપક (આકાશ જેનો) અંત નહીં એવું જે દ્રવ્ય અંત નહીં (ક્યાંય) આકાશનો. એ છદ્રવ્યસ્વરૂપ લોક જોય, એનો આત્મા જ્ઞાયક જાણનારો, જોયના અવલંબન વિના (જાણે છે.) સમજાણું કાંઈ... ?

વર્તમાન જ્ઞાનની પર્યાયમાં લોક ને અલોક - જેનો અંત નહીં, એને પણ જોય પરજોય તરીકે સ્વજોયમાં - પોતાનું જ્ઞાન કરવાથી પરનું જ્ઞાન - સ્વપરપ્રકાશક થઈ જાય છે. એ પરનું જ્ઞાન નથી, એ જોયનું જ્ઞાન નથી, એ જ્ઞાનનું જ્ઞાન છે. સમજાણું કાંઈ... ?

છ દ્રવ્ય સ્વરૂપ લોક, લોક, લોક ! લોક શબ્દે અલોકે ય આવી ગયું હોં અંદર... જે જોય છે, ફક્ત પરજોય તરીકે જોય છે. (ખરેખર) સ્વજોય સ્વરૂપ ભગવાન (નિજાત્મા) એને (લોક) પરજોય તરીકે જોય છે. ભગવાનની મૂર્તિ ને પ્રતિમા ને મંદિર (અરે !) ભગવાન સાક્ષાત્ (તીર્થંકરદેવ) ત્રણ લોકના નાથ, એ પણ પરજોય તરીકે છે. સમજાણું કાંઈ... ?

અને તે (પરજોય) વ્યક્ત છે, પોતાનું જે સ્વરૂપ અવ્યક્ત (કેમકે) બાહ્ય આવ્યું નથી, એ અપેક્ષાએ સર્વ બાહ્ય છે - પર્યાય પણ બાહ્ય છે - વસ્તુ પણ બાહ્ય છે, ભગવાન (આત્મા) અભ્યંતર ચીજ અવ્યક્તપણે છે એ પર્યાય અને પરથી ભિન્ન છે.

આ શું આવો ઉપદેશ ! કેવો હશે ! આ કંઈ જૈનનો હશે ! જૈનનો હોય તો તો સામાયિક કરો, પોષા કરો, ભક્તિ કરો, પૂજા કરો, દાન કરો અરે ! દયા કરો ! એ બધી ક્રિયાકાંડ જૈનધર્મ નથી, એ તો રાગ (ભાવ) છે. સાંભળને ! સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! વીતરાગ મારગ (જુદો છે)

ઓહોહો ! શું અમૃતચંદ્રાચાર્યે અવ્યક્તમાંથી અર્થ કાઢ્યા ! હવે કેટલા ' ક એમ કહે છે કે ગાથા તો ઘણી સરળ અને સીધી છે પણ અર્થ કરનારે (ટીકા કરનારે) ગૂઢ - ગૂઢ કરી નાખી ! ગૂઢ - ગંભીર એટલે શું કહેવાય છે ? દુરુહ - દુરુહ અર્થ કરી નાખ્યો ! આ ખુલ્લું કર્યું એણે દુરુહ

– દુરુહ અર્થ કરી નાખ્યો ! હમણાં આવ્યું છે ને આ પુસ્તક, અહીં નથી ? હમણાં આવ્યું છે ને વિદ્યાનંદજી રચિત ! વિદ્યાનંદજી છે ને એક એમના તરફથી છપાણું છે એક પુસ્તક, તદ્દન જ ઊલટું ઊંધું ! આવી વાત છે.

ઓહો ! આચાર્યો ! આ અર્થ (અમૃતચંદ્ર) આચાર્ય કરેલ છે. જેમ કુંદકુંદાચાર્ય આચાર્ય હતા મહાસંત હતા, તેમ આ અમૃતચંદ્રાચાર્ય મહાસંત આચાર્ય હતા. એમણે જે અંદરમાં (મૂળગાથામાં) ભાવ છે એને ખુલ્લો વ્યક્ત પ્રગટ કરીને સ્પષ્ટ કર્યું છે. ત્યારે એ લોકો કહે છે કે એણે અર્થ કરીને (ટીકા રચીને) અર્થ દુરુહ – દુરુહ કરી નાખ્યો છે. પકડાય નહીં એવું કરી નાખ્યું છે. (એની બુદ્ધિમાં ન પકડાય) પણ નો પકડાય માટે એ કાંઈ.... આ ‘ઈંદ્રિય જિજ્ઞાસા’ એમ કીધું ભગવાને કુંદકુંદાચાર્ય ! હવે એનો અર્થ દુરુહ કરી નાખ્યો ! (કારણકે) દ્રવ્યેન્દ્રિય, ભાવેન્દ્રિય ને ભગવાન (તીર્થંકરની) વાણીને ભગવાન પોતે ઈન્દ્રિય ! આંહી સુધી (અર્થ કરીને) દુરુહ કરી નાખ્યો છે.

અરે, ભગવાન ! સાંભળને ભાઈ ! એમણે એનો ભાવ જે હતો એને સ્પષ્ટ કર્યો છે. ટીકા કરી છે તો ટીકામાં અર્થ સ્પષ્ટ કર્યો છે. માણસ નથી કહેતા તમે મારી ટીકા કરો છો ! એમ આ અંદર (જે) ભાવ છે તેની સ્પષ્ટતા કરીને ટીકા કરી છે. અમૃતચંદ્રાચાર્ય ગજબ છે !!

કુંદકુંદાચાર્ય દિગમ્બર સંત, પંચમ આરાના... તીર્થંકર જેવું કામ કર્યું છે અને અમૃતચંદ્રાચાર્ય એમના ગણધર તરીકે કામ કર્યું છે. હવે એને એમ કહેવું કે (દુરુહ કરી નાખ્યું છે) કારણકે પોતાને પકડાણું નથી, અજ્ઞાનભાવ !

સીધું કહે ઈંદ્રિયોને જીતવી પણ ઈન્દ્રિયોને જીતવી એટલે શું ? સમજાણું કાંઈ ? તો અન્યમતમાં ય ઓલા સૂરદાસમાં નથી આવતું – આમ દેખીને, ઓલું (ન દેખાય માટે) આંખ્યું ફોડી નાખવી, એટલે આંખ્યું ફોડી નાખ, એ (કાંઈ) ઈન્દ્રિય જીતી કહેવાય ? કાનમાં લાકડા નાખે, ન સંભળાય માટે એ શું ઈન્દ્રિય જીતી કહેવાય ? અને (સ્પર્શ) ઈન્દ્રિય છે પુરુષની જે એને કાપી નાખે એ (ઈન્દ્રિય) જીતી કહેવાય ?

બાપુ ! કોને ઈન્દ્રિય જીતી કહેવાય, કે જે જડ પદાર્થ, આ ઈન્દ્રિયો, શરીર પરિણામને પાસ જડ અને ભાવેન્દ્રિયો જે એક એક – ખંડ ખંડ (વિષયના) જ્ઞાનને બતાવનારો જે ભાગ અને જે (ઈન્દ્રિયોના વિષય) જે પરદ્રવ્ય જે ભગવાન (તીર્થંકર) ત્રણલોકના નાથ અને એની વાણી (દિવ્ય ધ્વનિ) એ બધું ઈન્દ્રિયના વિષય હોવાથી તે ઈન્દ્રિય છે. તેને પણ ઈન્દ્રિય કીધી, એને જીતવી એટલે તેનું લક્ષ છોડી દેવું. આ જ્ઞેય કીધું ને ! પરજ્ઞેય, તો પરજ્ઞેયનું લક્ષ છોડી દેવું કારણકે પરજ્ઞેયમાં તું નથી તે વ્યક્ત છે તેનું લક્ષ છોડી દેવું કેમ કે વ્યક્તમાં તું અવ્યક્ત આવતો નથી. આવું સ્વરૂપ છે.

એ ઈન્દ્રિયને જીતવી એટલે કે શરીર પરિણામને પ્રાપ્ત જડ (દ્રવ્યેન્દ્રિય) ને ભાવેન્દ્રિય અને ભગવાનની વાણી ને ભગવાન, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર અને સ્ત્રી, કુટુંબ અને પરિવાર એ બધાંને ઈન્દ્રિય કહેવામાં આવી છે કેમ કે અણિન્દ્રિય એવો જે પ્રભુ – આત્મા એનાથી ભિન્ન છે. માટે તેને બધાંને ઈન્દ્રિય કહેવામાં આવી છે. આ અણિન્દ્રિય અને તેનું લક્ષ છોડીને (બીજે લક્ષ કરવું તેથી તે ઈન્દ્રિય) કહેવામાં આવેલ છે.

અશ્વિન્દ્રિય એવો ભગવાન આત્મા, આનંદનો નાથ એનું શરણ લેવું - એને આશ્રયે જવું એના ભેટા કરવા - એમાં અહંપણાનો અનુભવ થવો. અહંપણાનો (અનુભવ) અહંકાર નહીં. આ હું છું એવો અર્થ, પરિભાષા એવી છે. પકડવો - આત્માને અને આમ કરવું - આમ કરવું એ બધી ભાષાઓ તો સમજવાને માટે છે, બાકી તો ખરેખર તો જે અસ્તિ તત્વ મહાપ્રભુ આવો છે આત્મા, એનું અહંપણું- આ હું છું એમ માન્યતા કરવી ને અનુભવ કરવો. હૈં ? કેમ કરવો ? આ છે મહાપ્રભુ - મહાઅસ્તિત્વ પ્રભુ ત્યાં ઉપર દૈષ્ટિ મૂકવી એ તે કંઈ વાત છે ! આ એ (વચન અગોચર) એ કંઈ વાતે કંઈ સમજાય એવું છે ? વાણીમાં કેટલું આવે ? જરીયે ન આવે ખરેખર તો.... ઈશારો આવે ઈશારો.. કથંચિત્ વક્તવ્ય કીધું છે ને કથંચિત્ અવક્તવ્ય કથંચિત્ વક્તવ્ય એ અપેક્ષા છે.

જ્ઞાનાનંદ, સહજાનંદ પ્રભુ આત્મા એનો અંતરમાં પર્યાયે એનો આશ્રય લેવો એટલે કે તેને અહંપણે - આ મારું છે એમ માનવું - અનુભવવું એનું નામ સમ્યગ્દર્શન ને ધર્મની પહેલી સીડી છે. આમાં તો ઘણું નાખ્યું છે આ પહેલાં બોલમાં તો હોં ?

ઓહોહો ! સમ્મેદશિખરને ગિરનાર ને શેત્રુંજય એ બધાં પરજોય છે. કહે છે સિદ્ધ પરજોય છે, અરે ! આ શાસ્ત્ર છે ને, આ પાનાં એ પરજોય છે. એનાથી ભગવાન આત્મા (ન જણાય) આત્મા એમાં આવ્યો નથી, એનાથી ભિન્ન ભગવાન (આત્મા) છે. આ શાસ્ત્ર જડ છે એ પરજોય છે, એનાં વાંચનથી જ્ઞાન થાય છે એ જ્ઞાન નહીં. (શ્રોતા:- આપ કહો શાસ્ત્રનું વાંચન કરવું વિનય કરવો પાછા કહો કે એ જ્ઞાન નહીં) એ વ્યવહાર - વિનય તો વ્યવહારથી છે. વિકલ્પ છે. એ આ વિનય બહારનો વિનય એટલે વિકલ્પ, અંદરનો વિનય એ નિર્વિકલ્પ ! આહાહાહા !

(શ્રોતા:- શાસ્ત્રનો વિનય એ નહીં ને ?) શાસ્ત્રનો વિનય એ શુભભાવ, ભગવાન ત્રિલોકના નાથ (તીર્થંકર દેવ) નો વિનય એ શુભભાવ, એ આત્મા નહીં. આકરી વાતું ભાઈ ! નવ તત્ત્વમાં એ તો પુણ્ય તત્ત્વમાં જાય છે, ભગવાન (આત્મા) તો એનાથી નવતત્ત્વથી - પુણ્ય - પાપ તત્ત્વથી જ્ઞાયકતત્ત્વ ભિન્ન છે. એ તો વાત અહીં ચાલે છે.

એ છ દ્રવ્ય જે એક બાજુ - આખો લોક ને અલોક (જેમાં) અનંતા કેવળીઓ જે જોય તરીકે - પરજોય તરીકે છે. મારાં એ દેવ છે એ તરીકે એ નથી, એમ કહે છે.

અનંતા સંતો, ગુરુ એ આત્માના ગુરુ છે એમ નથી. એ મારા ગુરુ છે એવું વસ્તુમાં નથી, એમ કહે છે. એય મીઠાભાઈ ! આવી મીઠી વાતું છે. શું વીતરાગી સંતોના કથનો ! કહે છે અમે તારા ગુરુ છીએ એ વાત તું માન તો એ વાત જૂઠી છે, અમે તો પરજોય તરીકે તારા છીએ ! (છપદના પાઠમાં શ્રીમદે એમ લખ્યું છે !) હા, એને ય પર છે ને ! એમાં એમ કહ્યું છે કે એ પાંચે ઉત્તરથી થયું સમાધાન, સર્વાંગનું થાશે, મોક્ષના ઉપાયની એ પ્રતીત - સહજ, સહજ પાંચે ઉત્તરથી થઈ સમાધાન, પ્રતીત થાશે મોક્ષ ઉપાયનો સહજ સહજ પ્રતીત એ રીત.

ભગવાન આત્મા અંતર અતીન્દ્રિય આનંદનો (નાથ !) અતીન્દ્રિય જ્ઞાયકની મૂર્તિ પ્રભુ છે ને એ છ દ્રવ્ય જે જોય છે એ તો એનાં પરજોય છે. સ્વજોય નહીં. એ (પરજોય) વ્યક્ત છે એ બાહ્ય છે, અંતરમાં નહીં. આહાહાહા !

આહા ! અરે, જીવ આદિ બહિર્તત્ત્વ કીધા - એ બહિર્તત્ત્વ છે કહે છે. સંવર-નિર્જરા ને

મોક્ષની પર્યાય પણ બહિર્તત્ત્વ છે, અંતઃતત્ત્વ જે જ્ઞાયક ત્રિકાળ છે, તેનાથી એ (પર્યાયમાત્ર) બહિર છે. કેવળજ્ઞાનની પોતાની પર્યાય ને સંવર - નિર્જરાની પર્યાય પણ બહિર્તત્ત્વ છે. ભગવાન (આત્માને) એ પરજ્ઞેય તરીકે છે. સ્વજ્ઞેય (એકજ્ઞાયકભાવ) તો એનાથી ભિન્ન છે. આવી વાત છે.

અરે રે ! વાસ્તવિક તત્ત્વ શું ? ત્યાંયે કાંઈ સમજણમાં આવતું નથી - કથનમાં આવતું નથી અત્યારે તો.... (અહા !) આ પ્રરૂપણા - આમ કરો, આમ આ કરો, આવું કરો !

ભગવાન ત્રણલોકના નાથ (તીર્થંકરદેવ) સર્વજ્ઞદેવ કહે છે એ જ સંત કહે છે. સંતની ટીકા કરવાવાળા પણ સંત છે. દુરુહ નથી કર્યું સ્પષ્ટ કર્યું છે. જેમ ગાય અને ભેંસના આંચળમાં (આઉમાં) દૂધ હોય છે ને આઉમાં રહેલ દૂધ બળૂકી બાઈ હોય છે તે એમાંથી કાઢે છે, એમ પાઠના ભાવમાં આ ભાવ છે. એને (ટીકા કરીને) કાઢે છે, પોતાની (આચાર્યની) ટીકા છે માટે એ ભિન્ન છે અને ભાવમાં અંદર નથી એવું છે નહીં. ઝીણી વાત છે ભાઈ !

અનંત કાળ ગયો પરિભ્રમણ કરતાં કરતાં. હજી આવ્યા નહીં હોય બાળીને ? આવી ગયા ! હૈં હૈં ક્યાં છે ? ઠીક ! આવી ગયા છે, બીજા બધા નહીં આવ્યા હોય, પોણા છ એ કહે છે કાઢ્યા 'તા. એ મુખ્ય, બીજાં તો ગયેલા આવી ગયાને ત્યાંથી રજા લઈને, બાળે ત્યાં સુધી ત્યાં (બધા તો) ન રોકાય ! ગયા તે પરગતિએ ચાલ્યા ગયા. આંહી બેસતા 'તા, આંહી સાંભળવા સવારમાં નહોતા આવી શકતા બપોરે આવતા 'તા.... આવી દેહની સ્થિતિ બાપા !

એ તો જ્ઞાનનું જ્ઞેય છે, જે જે સ્થિતિ થાય તે જ્ઞાનમાં પરજ્ઞેય તરીકે છે એમાં આત્માને કાંઈ આધાતે ય નથી ને, આત્મામાં એને કારણે કોઈ નુકસાનેય નથી. દેહ છૂટવાના પ્રસંગે જ્ઞાનીને તો તેનું જ્ઞેય તરીકે જ્ઞાન થાય છે. છ દ્રવ્ય આવ્યા ને ! (પરજ્ઞેય તરીકે) મારું મરણ થાય છે - હું દેહથી છૂટું છું એમ નથી.

(શ્રોતા:- દેહથી છૂટો તો પડે છે) છૂટે ? એ તો છૂટો જ છે હું તો ત્રિકાળ છું - છૂટો જ છું તો છૂટો થાઉં ક્યાંથી ? (શ્રોતા:- સંયોગ છે તેનો વિયોગ થાય છે) એ તો વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ બાકી અંદરમાં તો ત્રિકાળી છૂટો જ છે. અરે ! રાગથી પણ એ તો ભિન્ન મુક્તસ્વરૂપ ભગવાન આત્મા છે. જેને (ગાથા) ચૌદ પંદરમીમાં કહ્યો અબદ્ધસ્પૃષ્ટ !! ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યે !

ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય દિગમ્બર સંત ! જે (મંગલાચરણમાં ત્રીજું સ્થાન છે) મંગલ ભગવાન વીરો, મંગલ ગૌતમો ગણી, મંગલ કુંદકુંદાર્યો (જૈન ધર્મોસ્તુ મંગલ) પહેલાં ભગવાન પછી ગણધર પછી ત્રીજા કુંદકુંદાચાર્ય, એ કુંદકુંદાચાર્ય કહે છે. સમજાણું કાંઈ... ?

(કહે છે કુંદકુંદાચાર્ય) કે પર્યાયમાત્ર છે એ આત્માને પર - જ્ઞાયકનું જ્ઞેય છે. વાત બેસવી કઠણ જગતને ! અંતઃ તત્ત્વ છે એ બાહ્ય તત્ત્વથી ભિન્ન છે. ઓહોહો ! બાહ્ય તત્ત્વ કહ્યુંને ભાઈ ? ઓલા નિયમસાર, શુદ્ધભાવ અધિકારમાં તો કેવળજ્ઞાન બાહ્ય તત્ત્વ ! અને મોક્ષનો માર્ગ જે પ્રગટયો છે અંતરતત્ત્વના અવલંબે એ-પણ બાહ્ય તત્ત્વ છે. ભગવાન (આત્મા) તો અંદર જ્ઞાયક તત્ત્વ જે ચૈતન્યમૂર્તિ પ્રભુ ! એ અંતઃ તત્ત્વ છે, બહિરતત્ત્વથી ભિન્ન છે. ઓહોહો ! અંતરતત્ત્વથી બહિરતત્ત્વ ભિન્ન છે કેવળજ્ઞાનની પર્યાય પણ અંતઃતત્ત્વથી ભિન્ન છે.

હજી શરીરથી (આત્માને) ભિન્ન માનવામાં પરસેવા ઊતરે ! આ દેહ મારો, હું છું તો

ચાલે છે - બોલે છે. (પણ ભાઈ) એ તો જડની ક્રિયા, તારાથી થઈ શું ? આંહી તો (કહે છે) છ દ્રવ્યસ્વરૂપ (લોક પરજ્ઞેય છે.) ઘણું ગજબ કરી નાખ્યું છે.

એક કોર સત્યનું જ્ઞાયકસ્વરૂપ જ્યાં દૈષ્ટિ થઈ, પર્યાય જ્યાં અંતરમાં વળીને એ છદ્રવ્યનું જ્ઞાન -સ્વદ્રવ્યનું જ્ઞાન થયું ત્યાં તો હું તો છ દ્રવ્યથી અને છ દ્રવ્યના ગુણોથી ને છ દ્રવ્યોની પર્યાયથી (ભિન્ન છું) અને છ દ્રવ્યનું જે જ્ઞાન થાય છે એ જ્ઞાનથી પણ હું તો ભિન્ન છું. એય નવરંગભાઈ ! આવું છે. જીવ અન્ય છે એટલા માટે અવ્યક્ત છે. એક બોલ થયો, છ બોલ છે. આ દિવાળીને બેસતા વર્ષે બે મોટા (બોલ) અવ્યક્તના બરાબર આવી ગયા છે.

બીજો બોલ:- (કષાયોનો સમૂહ જે ભાવકભાવ વ્યક્ત છે તેનાથી જીવ અન્ય છે માટે અવ્યક્ત છે) (શું કહે છે ?) જે કંઈ અંદરમાં પુણ્યને પાપ, દયા- દાન-વ્રત- ભક્તિ પૂજા - કામ - ક્રોધ - માન - માયા - લોભ ઉત્પન્ન થાય છે એ ભાવક નામ કર્મ જે ભાવક છે એનાં ભાવ છે. આત્મા ભાવક અને એનાં એ ભાવ નથી. કષાયોનો સમૂહ - ચાહે તો દયાના ભાવ, દાનના ભાવ, ભક્તિના ભાવ, પૂજાના ભાવ, જાત્રાના ભાવ, ભગવાનની ભક્તિમાં લાખો રૂપિયા દાનમાં (આપવા) એ બધો કષાયનો સમૂહ છે - રાગ છે.

(જુઓ !) બત્રીસમી ગાથામાં કષાયનો સમૂહ ભાવકભાવ આવી ગયો છે. એક છત્રીસમી ગાથામાં 'નાસ્તિ નાસ્તિ મમ કશ્ચન મોહઃ' - ભાવકભાવ આવી ગયો છે. આ ત્રીજો અહીં આવ્યો એ ત્રણ ભાવકભાવ, બીજો મેં પહેલાં કહ્યો ' તો ૪૭ શક્તિમાંથી ત્યાંય ભાવકભાવ છે. ૪૭ શક્તિમાં કર્તૃત્વશક્તિ છે ને ! આમાં છે ને ! કર્તૃત્વશક્તિ બેતાલીસમી શક્તિ - થવાપણારૂપ અને સિદ્ધરૂપ ભાવના ભાવકપણામયી કર્તૃશક્તિ.

શું કહે છે ? કે આ જે ભાવકભાવ આપણે ચાલે છે અત્યારે એ તો પુણ્ય - પાપના વિકારીભાવ, ભાવક કર્મનો ભાવ છે, પોતાનો (આત્માનો) નહીં. હવે પોતાનો ભાવકભાવ શું ? કે પોતાના આત્મામાં એક કર્તૃત્વ નામનો ત્રિકાળી ગુણ છે. આત્મા જે વસ્તુ છે એમાં જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ આદિ અનંત ગુણ છે એમાં એક કર્તૃત્વ નામનો ગુણ છે. કર્તૃ હોં ? કર્તૃ એ શબ્દ એ ભાઈને પંડિતને કીધું આ કર્તૃ કેમ આવ્યું કર્તા કેમ ન આવ્યું ? કર્તૃ કેમ આવ્યું તો એ છે શબ્દ સંસ્કૃતની શૈલી છે કહે છે. એ પ્રશ્ન પૂછ્યો 'તો મેં ભાઈને, કર્તા ન આવ્યું ને કર્તૃ કેમ આવ્યું છે ? છે ને કર્તૃ છે ને ! જુઓને ! કર્તૃત્વ છે ને ? કર્તા ન આવ્યું કર્તૃત્વ આવ્યું એટલે કે એ આવે સંસ્કૃતની શૈલીમાં આવે !

૪૨, શું કહે છે ? કે આત્મામાં એક કર્તૃત્વ નામનો ગુણ છે અનાદિ-અનંત પડ્યો છે, એ કર્તૃત્વ ગુણનું કાર્ય શું કે જે નિર્મળ પર્યાયભાવ છે એનો ભાવક એ કર્તૃત્વ શક્તિ - (ગુણ) એ ભાવક છે ને એનું (કાર્ય-ભાવ) નિર્મળ પર્યાય આદિ ભાવ છે. અને આ જે વિકારી ભાવ અત્યારે ચાલે છે એ ભાવક, કર્મનો ભાવક એનો ભાવ છે. આ ગુણનો ભાવકનો ભાવ છે. વીતરાગ મારગ, ઝીણો બહુ બાપા ! એમાં ય તે દિગમ્બર ધર્મ, એ જૈનધર્મ છે. બહુ સૂક્ષ્મ ! સમજાણું કાંઈ... ?

અહીંયા કહ્યું, આત્મામાં કર્તૃત્વ નામનો ગુણ છે. તો એ ગુણનો ધરનારો ભગવાન આત્મા જ્ઞાયક, એ જ્ઞાયકની દૈષ્ટિ કરવાથી જે નિર્મળ પર્યાય થાય છે, એનો ભાવક એ

કર્તૃત્વગુણ છે અથવા ભાવકદ્રવ્ય અભેદથી કહેવામાં આવે છે. દ્રવ્ય જે ભાવક છે એ નિર્મળપર્યાય એનો ભાવ છે સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન - ચારિત્રની પર્યાયના ભાવનો ભાવક આ દ્રવ્ય છે. એટલે એમાં ગુણ છે. એમ લઈને...

એ જે નિર્વિકારી પર્યાય થાય છે. સમ્યગ્દર્શન - જ્ઞાન - ચારિત્રની શુદ્ધિ, એ પૂર્વની પર્યાયથી નહીં, નિમિત્તથી નહીં, રાગનો અભાવ થયો માટે નહીં, એ કર્તૃત્વ નામનો ભગવાનમાં (આત્મામાં) ગુણ અનાદિ - અનંત પડયો છે તો તેના કારણે એ ભાવક થઈને સમ્યગ્દર્શન આદિ પર્યાયના ભાવનો ભાવ એ છે. પૂર્વની પર્યાયનો ભાવ નહીં - ભાવકનો ભાવ નહીં. આહાહાહા !

જેમ કેવળજ્ઞાન થયું તો ય મોક્ષના માર્ગની પર્યાયથી એ ભાવ નહીં, એ કેવળજ્ઞાનની પર્યાય થઈ એ કર્તૃત્વગુણના - ભાવકનો ભાવ છે, આમ સીધો... સમજાણું કાંઈ... ? આ મારગ બહુ સૂક્ષ્મ ભાઈ ! અત્યારે તો લોકોને બહારમાં એક તો બાવીસ કલાક ધર્મ નહીં ને પાપ કરે આખો દિ' ધંધો ને વેપાર ને પાપ, બાયડી છોકરાને સાચવવા એમાં કલાક મળે તો આ બહારની પ્રવૃત્તિમાં રોકાય, આ કરો ! આ કરો, આ કરો. સમજાણું ?

અહીં કહે છે કે કર્મ જે જડ છે, એ નિમિત્ત છે એને ભાવક કહ્યું અને ભાવ એનાં વિકાર પરિણામ - દયા, દાન, વ્રત, શુભ - અશુભ (ભાવ) વ્યવહાર રત્નત્રયનો ભાવ, એ ભાવકનાં ભાવ છે. ભગવાન આત્મામાં ભાવક જે ગુણ છે એનાં એ ભાવ નહીં, આવી વાત છે. આમાં પડયું છે કે નહીં આ બધું અંદર ! એ છે ને !

ભાવક એ-મય સિદ્ધરૂપ ભાવ કે સિદ્ધ એટલે સિદ્ધ એમ નહીં, એ વખતે થવાવાળી પર્યાય જે નિર્મળ છે. સિદ્ધ નામ એ સમયે થવાવાળી પ્રાપ્ય છે. ઓલો પ્રાપ્ય, વિકાર્ય ને નિર્વત્ય વીતરાગી આત્માની પર્યાય - શુદ્ધની પર્યાય, જે ભાવ એ ભાવનો ભાવક એ સિદ્ધ છે. સિદ્ધ નામ એ સમયે થવાવાળી છે. ત્યાંય એ આવ્યું જન્મક્ષણ છે, એ ઉત્પત્તિની જન્મક્ષણ, કમબદ્ધમાં એ છે. જન્મક્ષણમાં એ છે અને સિદ્ધ નામ તે સમયે થવાવાળી છે. એનો ભાવક, આત્મામાં કર્તૃત્વ નામનો ઉપાદાન અંદર શક્તિ - ગુણ છે. એનાથી એ સમ્યગ્દર્શનની પર્યાય શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય છે. એ પણ ભાવકના ભાવના કારણે, પૂર્વની પર્યાયના કારણે નહીં. સમજાણું કાંઈ ?

એ ભાવકભાવથી આ ભાવકભાવ જુદો - ભિન્ન છે. કષાયોના સમૂહ ભાવકભાવ એ પુણ્ય - પાપના ભાવ વ્યક્ત છે એનાથી જીવ અન્ય છે. એ પુણ્ય - પાપના ભાવ, વ્યવહાર રત્નત્રયનો રાગ, જે ભાવકનો ભાવ છે એનાથી આત્મા ભિન્ન છે. એને અહીંયા આત્માને અવ્યક્ત નામ સમ્યગ્દર્શન - જ્ઞાનનો વિષય (- ધ્યેય) કહેવામાં આવેલ છે.

વિશેષ કહેશે. (શ્રીતા:- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)